

Фредерик Джексон ТЕРНЕР

Значення фронтиру в американській історії¹

У свіжому бюлетені суперінтенданта переписів населення² щодо перепису 1890 року опубліковані отакі важливі слова: «До 1880 року включно країна мала заселений фронтір, але нині незаселені терени до такої міри розсипалися на ізольовані поселення, що дуже складно вести мову про лінію фронтиру. Позаяк триває дискусія про її протяжність, переміщення у західному напрямку тощо, вона не може надалі фігурувати у звітах про переписи населення»³. Ця коротка офіційна заява означає завершення великого історичного руху. Досі американська історія була

- 1 В основу цієї доповіді лягла моя стаття «Проблеми американської історії» [«Problems in American History»], що вийшла друком у *The Aegis*, студентському виданні університету Вісконсина (1892, 8 листопада). Цю доповідь було вперше виголошено на засіданні Американської історичної асоціації в Чикаго 12 липня 1893 року. Відрадно, що професор Вудро Вілсон, що його том «Роз'єднання і возз'єднання» [«Division and Reunion»] вийшов у серії «Епохи американської історії» [«Epochs of American History»], даючи оцінку важливості Заходу як фактора в американській історії, приймає деякі погляди, викладені в згаданих вище роботах, а також підвищує їхню вартість своїм прозорим і корисним аналізом у своїй статті: *The Forum*. December. 1893. Reviewing *Goldwin Smith's* «History of the United States».
- 2 (Прим. ред.) Починаючи з 1790 року, в США кожні 10 років проводять загальний перепис населення («ценз»). Цей процес регульований Конституцією та пов'язаний із укладенням списку виборців. У 1840–1902 роках існував Центральний офіс перепису, що його керівника (у 1870–1902 роках посада називалася «суперінтендант») призначав президент. 1903 року офіс реорганізований в Бюро перепису населення США (United States Census Bureau, Bureau of the Census) на чолі з директором.
- 3 *Extra Census Bulletin*. 1892. № 2. April 20.

переважно історією колонізації Великого Заходу. Існування вільних земель, їх постійне скорочення та просування американських поселень на захід пояснюють розвиток Америки.

За інституціями, за конституційними формами та їх модифікаціями стоять вітальні сили, які й покликали їх до існування та формують їх за умов постійних змін. Особливість американських інституцій полягає в тому, що вони постали з огляду на потребу пристосовуватися до трансформацій, пов'язаних зі зростанням населення, – змін, зумовлених перетином континенту, перемогою над дикістю та поступом на кожній території від примітивних економічних і політичних обставин фронтиру до всієї повноти міського життя. 1817 року Келгун⁴ констатував: «Ми великі, й швидко – я би навіть сказав страшенно, – ростемо!»⁵ Кажучи це, він звернув увагу на прикметну рису американського життя. «Теорія зав'язі в політиці»⁶ належним чином наголосила: всі народи демонструють розвиток. Однак у випадку більшості народів розвиток відбувався на обмежених територіях, і якщо нація в процесі експансії натрапляла на інші зростаючі народи, вона їх завойовувала. Проте у випадку Сполучених Штатів ми маємо справу з іншим феноменом. Зосередивши нашу увагу на Атлантичному узбережжі, ми спіткаємо знайомий феномен еволюції інституцій на обмеженому терені, як-от: появи представницького урядування, перетворення простих колоніальних урядів на комплексні органи, поступу від примітивного виробничого суспільства [industrial society], що не знає розподілу праці, до мануфактурної цивілізації [manufacturing civilization]. Однак, до всього того, ми маємо *повторення процесу еволюції на кожній західній території, здобутій у процесі експансії*. Отже, розвиток Америки являє собою не лише рух по прямій лінії, але й повернення до примітивних умов на лінії фронтиру, яка постійно суне вперед, а, відтак, новий етап розвитку на цьому

---

4 (Прим. ред.) Джон Колдвелл Келгун (John Caldwell Calhoun, 1781–1850) – сьомий віце-президент, один із найвпливовіших політиків США в XIX столітті, провідний ідеолог рабовласницької політики південних штатів.

5 *Abridgement of Debates of Congress*. V. P. 706.

6 (Прим. ред.) Теорію зав'язі в політиці (the germ theory of politics) запропонував історик Герберт Бакстер Адамс (Herbert Baxter Adams, 1850–1901), котрий наголошував на німецькому корінні американських політичних інститутів. Суть її полягала у визначенні вагової точки відліку, що ставала визначальною для майбутнього розвитку. Зав'язком у випадку США вважали Конституцію та тринадцяту поправку, що нею проголошено скасування рабства. Фредерик Тернер навчався в Адамса й пізніше полемізував із його теорією, запропонувавши як альтернативу теорію фронтиру, що згодом витіснила попередню схему в інтерпретації історії Сполучених Штатів.

терені. На фронтирі розвиток американського соціуму щоразу починався заново. Це невтомне народження знову й знову, ця плинність американського життя, ця експансія на Захід із його новими можливостями та сталим контактом із простотою примітивного суспільства – примножували ті сили, які переважають в американському характері. Належним пунктом спостереження за історією цієї нації є не Атлантичне узбережжя, а Великий Захід. Навіть боротьба навколо рабства, що стала об'єктом особливої уваги таких авторів, як професор фон Голст⁷, посідає вагоме місце в американській історії завдяки зв'язку з експансією на Захід.

У цьому просуванні вперед фронтир є зовнішнім краєм хвилі – місцем зустрічі дикості з цивілізацією. Про фронтир чимало було написано в ракурсі бойових дій і гонитв на прикордонні, проте його ігнорували як поле для серйозних економічних й історичних досліджень.

Що таке [американський] фронтир? Це не європейський фронтир – укріплена гранична лінія, що пролягає між щільно заселеними територіями. Найвиразніша особливість американського фронтиру полягає в тому, що він пролягає ближнім краєм вільних земель. У звітах про переписи населення вільні землі трактують як околиці територій зі щільністю населення понад дві особи на квадратну милю. Цей термін вкрай нечіткий, проте для нашої мети строге визначення не конче потрібне. Ми розглядатимемо весь прикордонний пояс, включно з Індіанським краєм [Indian country] і віддаленими околицями «заселених теренів», які фігурують у звітах про переписи. Ця розвідка не претендує на вичерпний розгляд предмету; її мета – лише привернути увагу до фронтиру як плідного поля для досліджень і вказати на низку проблем, що постають у зв'язку з цим.

Коли йдеться про заселення Америки, слід насамперед звернути увагу на те, як європейське життя прийшло на цей континент, як Америка змінила і розвинула це життя, як сама вона вплинула на Європу. Наша рання історія – це дослідження європейських зав'язків, що розвинулися в американському середовищі. Дослідники інституційного розвитку забагато уваги приділяли німецьким витокам, замало – американським чинникам. Нині фронтир є лінією найшвидшої та найефективнішої американізації. Дикість освоює колоніста. Вона знаходить його в личині європейця – за вбранням, заняттями, знаряддями, засобами мандрів і стилем мислення. Вона зустрічає його на виході із вагона потяга та пересаджує до берестяного каное. Вона зриває

---

7 (Прим. ред.) Герман фон Голст (Hermann Eduard von Holst, 1841–1904) – американський історик німецького походження, котрий досліджував політичну історію США. У своїх працях Голст відкрито виступав проти рабства і був прибічником федералістського погляду на американську політичну історію.

з нього шати цивілізації та вбирає у мисливську сорочку та мокасини. Вона селить його в зрубі черокі та ірокезів і споруджує навколо індіанську ого-рожу. Невдовзі він почне вирощувати кукурудзу й орати землю загостреною палицею, вигукуватиме бойовий клич і зніматиме скальпи за давнім індіанським звичаєм. Коротше кажучи, спершу довкілля на фронтірі занадто суворе до людини. Людина має погодитися на умови, які воно пропонує, або загинути, тож вона прилаштовується жити на індіанських займанщинах і крокувати індіанськими стежками. Помалу вона трансформує навколишню дикість, але в підсумку виходить не стара Європа, не звичайний собі розвиток германських зав'язків, а щось значно більше, ніж прафеномен повернення до германської марки⁸. Далєбі тут постає нове явище – американець. Спочатку фронтіром було узбережжя Атлантики. Воно становило фронтір Європи у дуже реальному сенсі. Просуваючись на Захід, фронтір ставав дедалі більш американським. *Так само, як завдяки послідовним заледенінням формуються кінцеві морени⁹, так кожен фронтір залишає після себе сліди, а коли терени стають заселеними, регіон і надалі зберігає ознаки фронтіру.* Отже, просування фронтіру означало неухильне віддалення від впливу Європи, а разом із тим – постійне збільшення суто американських рис. Вивчення цього просування, людей, які зросли за таких обставин, а також політичних, економічних і соціальних його результатів, – це вивчення по-справжньому американської частини нашої історії.

Етапи просування фронтіру

Упродовж XVII століття фронтір просувався вгору проти течії атлантичних річок¹⁰, зупинившись одразу за «лінією водоспадів», відтак морське узбережжя стало заселеним тереном. У першій половині XVIII століття відбулося наступне просування. Ще наприкінці першої чверті століття торговці вирушили слідом за делаварами й індіанцями шауні до Огайо¹¹. Губернатор Вірджинії Спотсвуд організував 1714 року експедицію

8 (Прим. ред.) Німецька марка – громада давніх германців.

9 (Прим. ред.) Кінцева морена (terminal or end moraine) – уламковий матеріал, який переноситься і відкладається біля нижнього кінця долинного льодовика.

10 (Прим. ред.) «Атлантичними річками» автор напевно називає ті річки (скажімо, Потомак), які впадають в Атлантику та які перетинає «лінія водоспадів» (Fall Line), утворена внаслідок стрімкого перепаду висоти між підніжжям Аппалачів і береговою рівниною на шляху від Нью-Джерсі до Джорджії та Флориди.

11 *Bancroft* (1860 ed.) III. Pp. 344, 345, citing Logan MSS; [Mitchell] *Contest in America, etc.* (1752). P. 237.

через Блу-Ридж¹². Наприкінці першої чверті століття задокументовано просування ірландців-пресвітеріан¹³ і пфальцьських німців угору долиною Шенандоа до західної частини Вірджинії та вздовж регіону П'ємонту в Каролінах¹⁴. У Нью-Йорку німці відсунули фронтір поселень, коли піднялися вгору по течії ріки Могок до Джермен-Флате¹⁵. У Пенсильванії лінію заселення позначало містечко Бедфорд. Поселення починалися на Нью-Ривер, рукаві ріки Канава, та біля витоків рік Ядкін і Френч-Брод¹⁶. Король намагався зупинити подальший рух своєю декларацією 1763 року¹⁷, якою заборонив селитися вище витоків річок, що впадають в Атлантику¹⁸, проте марно. Під час Революції фронтір перетнув

-
- 12 (Прим. ред.) Хребет Блу-Ридж (Blue Ridge) – західна частина гір Аппалачів. Автор робить тут невеличку помилку в датуванні: експедиція Александра Спотсвуда (відома також як «експедиція лицарів золотої підкови», Knights of the Golden Horseshoe Expedition) відбулася 1716 року, а не 1714. У ній взяло участь близько 50 колоністів Вірджинії, які протягом 5 днів перейшли через хребет Блу-Ридж, спустились у долину Шенандоа і повернулися назад. Метою розвідки було дослідження навколишніх теренів для їх потенційної колонізації зі Сходу. З практичної ж точки зору експедиція мало доклалася до «відкриття» долини з цього боку: Шенандоа легше було освоювати з Півночі. Александр Спотсвуд (Alexander Spotswood, 1676–1740) – підполковник британської армії, в 1710–1722 роках – військовий губернатор Вірджинії.
- 13 (Прим. ред.) Американці ірландського походження пресвітеріанського віросповідання (Scotch-Irish American) перебралися до Північної Америки з Ольстера переважно в XVIII столітті.
- 14 Kercheval. History of the Valley; *Bernheim*. German Settlements in the Carolinas; *Winsor*. Narrative and Critical History of America. V. P. 304; Colonial Records of North Carolina. IV. P. XX; *Weston*. Documents Connected with the History of South Carolina. P. 82; *Ellis and Evans*, History of Lancaster County, Pa. chs. III. XXVI.
- 15 *Parkman*. Pontiac. II; *Griffis*. Sir William Johnson. P. 6; *Simms*. Frontiersmen of New York.
- 16 *Monette*. Mississippi Valley. I. P. 311.
- 17 Wis. Hist. Colls. XI. P. 50; *Hinsdale*. Old Northwest. P. 121; *Burke*. Oration on Conciliation. In: Works (1872 ed.). I. P. 473.
- 18 (Прим. ред.) Йдеться про «Королівську декларацію 1763 року» («Royal Proclamation of 1763»), відому також як «Індіанський білль про права» («Indian Bill of Rights»), або «Велика Хартія стосунків із індіанцями» («Magna Carta for Indian affairs»), видану англійським королем Георгом III (George III, 1738–1820) після здобуття Британією французьких земель у Північній Америці внаслідок перемоги у «семирічній війні» (1756–1763). Серед основних завдань декларації було прагнення стабілізувати відносини з індіанцями шляхом регламентації торгівлі хутром, колонізації та купівлі землі. Зокрема, вона забороняла мешканцям британських колоній поселятися та купувати землю на Захід від Аппалачів.

Аллеганське плато¹⁹ й перемістився в Кентукі та Теннессі, заселені були також верхів'я ріки Огайо²⁰. Коли 1790 року відбувся перший перепис населення, межу всуціль заселеного терену окреслювала лінія, яка бігла від узбережжя Мену та охоплювала Нову Англію (за винятком частини Вермонту та Нью-Гемпширу), Нью-Йорк уздовж Гудзону й угору по течії ріки Могок до Скенектеді, східну та південну Пенсильванію, Вірджинію – доволі далеко вглиб долини ріки Шенандоа, а також обидві Кароліни та східну Джорджию²¹. Далі за цим цілковито заселеним регіоном були розташовані невеликі заселені терени Кентукі, Теннессі та Огайо з горами, що їх розділяли, та просторами Атлантичного узбережжя, – всі вони надавали фронтирові нових важливих ознак. Ізольованість регіону посилювала його особливо американські тенденції, а потреба в транспортній інфраструктурі для зв'язку його зі Сходом покликана до життя важливі схеми внутрішньої перебудови, про що йтиметься далі. «Захід» почав розгортатися як самосвідомий сектор.

Із кожним новим десятиліттям відбувалося подальше просування фронтиру. На час перепису населення 1820 року²² заселений терен охоплював Огайо, Південну Індіану та Іллінойс, Південно-Східну Міссурі, та близько половини Луїзіани. Обжиті території оточили Індіанський край²³, а управління місцевими племенами перетворилося на політичне

19 (Прим. ред.) Аллеганським плато (Alleghenies) називають східну частину гір Аппалачів.

20 *Roosevelt*. *Winning of the West*, і подані там цитати; *Cutler*. *Life of Cutler*.

21 *Scribner*. *Statistical Atlas*. XXXVIII. Plate 13; *MacMaster*. *Hist. of People of U.S.* I. Pp. 4, 60, 61; *Imlay and Filson*. *Western Territory of America*. London, 1793; *Rochevoucault-Liancourt*. *Travels Through the United States of North America*. London, 1799; *Michaux*. *Journal // Proceedings of American Philosophical Society*. XXVII. № 129; *Forman*. *Narrative of a Journey Down the Ohio and Mississippi in 1780–90*. Cincinnati, 1888; *Bartram*. *Travels Through North Carolina, etc.* London, 1792; *Pope*. *Tour Through the Southern and Western Territories, etc.* Richmond, 1792; *Weld*. *Travels Through the States of North America*. London, 1799; *Baily*. *Journal of a Tour in the Unsettled States of North America, 1796-7*. London, 1856; *Pennsylvania Magazine of History*. 1886. July; *Winsor*. *Narrative and Critical History of America*. VII. Pp. 491, 492, citations.

22 *Scribner*. *Statistical Atlas*. XXXIX.

23 (Прим. ред.) Йдеться про «індіанські території» («Indian Territory»), або «Indian Country»), розташовані на захід від штату Оклахома, куди, за розпорядженням президента Ендрю Джексона, 1830 року переселили т. зв. п'ять цивілізованих племен (черокі, чикасо, чокто, маскоги / кріки, семіноли) з їхніх земель на Південному Сході США. Це примусове переселення в історіографії дістало назву «дороги сліз».

питання. Тогочасна територія фронтиру пролягала вздовж Великих Озер, де американська хутрова компанія Астора²⁴ вела торгівлю з індіанцями²⁵, і за Міссісіпі, де індіанські торговці розширили свою діяльність аж до Скелястих гір; Флорида також набула ознак фронтиру. Регіон річки Міссісіпі став місцем типових фронтірних поселень²⁶.

Завдяки пожвавленню річкового пароплавства²⁷ в західних водах, відкриттю каналу Ері²⁸ та поширенню культивування бавовни в західному напрямку²⁹ в ті часи ще п'ять фронтірних штатів долучилися до Союзу. В тексті 1836 року Гранд³⁰ говорить так: «Виявляється, загальна схильність американців емігрувати на дикі західні території з метою розширити своє панування над неживою природою є наслідком притаманної їм нестримної сили, поклик котрої чують усі суспільні класи, сили, що відсилає величезну частину населення на крайні межові території країни, аби заволодіти простором для розвитку. Навряд чи існує новий штат або територія, що

-
- 24 (Прим. ред.) «American Fur Company» – найдавніша хутрова монополія країни, заснована Джоном Джейкобом Астором (John Jacob Astor, 1763–1848), який у 1830-х роках був найбагатшою людиною світу та першим мультимільонером Північної Америки.
- 25 Turner. Character and Influence of the Indian Trade in Wisconsin // *Johns Hopkins University Studies*. Series IX. Pp. 61 ff.
- 26 Monette. History of the Mississippi Valley. II; Flint. Travels and Residence in Mississippi; Flint. Geography and History of the Western States // *Abridgment of Debates of Congress*. VII. Pp. 397, 398, 404; Holmes. Account of the U.S.; Kingdom. America and the British Colonies. London, 1820; Grund. Americans. II. chs. I, III, VI (він писав 1836 року про умови просування на Захід від 1820 року до його часів); Peck. Guide for Emigrants. Boston, 1831; Darby. Emigrants Guide to Western and Southwestern States and Territories; Dana. Geographical Sketches in the Western Country; Kinzie. Waubun; Keating. Narrative of Long's Expedition; Schoolcraft. Discovery of the Sources of the Mississippi River, Travels in the Central Portions of the Mississippi Valley, and Lead Mines of the Missouri; Andreas. History of Illinois. I. P. 86–99; Hurlbut. Chicago Antiquities; McKenney. Tour to the Lakes.
- 27 Darby. Emigrants' Guide. Pp. 272 ff.; Benton. Abridgment of Debates. VII. P. 397.
- 28 (Прим. ред.) Канал Ері (Erie canal) – водний шлях, що з'єднав Атлантичний океан із оз. Ері. Фактично, то була перша транспортна система між східним узбережжям (Нью-Йорком) та Великими Озерами, що звільняла від необхідності переправи волоком і була дуже вигідною в економічному плані.
- 29 DeBow's Review. V. P. 254; XVII. P. 428.
- 30 (Прим. ред.) Френсис Джозеф Гранд (Francis Joseph Grund, 1798–1863) – емігрант із Австрії, американський мораліст, журналіст і політичний активіст німецькомовної громади, автор біографічного дослідження «The Americans in Their Moral, Social and Political Relations» (1837), що його неодноразово цитує Фредерик Тернер.

сформувалися до того, як цей принцип знову дався взнаки і створив поштовх для нової еміграції; і так судилося точитися й далі до часу, доки фізичний бар'єр не зупинить цього процесу»³¹.

У середині століття фронтір Індіанського краю пролягав уздовж східного кордону сучасної Індіанської Території, Небраски та Канзасу³². В Міннесоті та Вісконсині досі були відчутні умови фронтіру³³, але справжнім фронтіром у цей період були: Каліфорнія, де відкрите золото привабило раптову хвилю авантюристів-золотошукачів, Орегон і поселення в Юті³⁴. Так само, як колись фронтір переступив Аллегани, тепер він проминув Великі рівнини та Скелясті гори; і так само, як колись просування людей фронтіру за Аллегани порушило важливі питання щодо транспортної мережі та внутрішніх позитивних змін, так і тепер поселенці за Скелястими горами потребували засобів зв'язку зі Сходом; і задля задоволення цих потреб з'явилися поселення Великих рівнин, де розвивався інший тип фронтірного життя. Залізницею, що її розбудову стимулювали земельні гранти³⁵, дедалі

-
- 31 *Grund* [Francis Joseph]. Americans [in their moral, social and political relations]. V. 1. London, 1837]. II. P. 8.
- 32 *Peck*. New Guide to the West. Cincinnati, 1848. ch. IV.; *Parkman*. Oregon Trail; *Hall*. The West. Cincinnati, 1848; *Pierce*. Incidents of Western Travel; *Murray*. Travels in North America; *Lloyd*. Steamboat Directory. Cincinnati, 1856; Forty Days in a Western Hotel (Chicago) // *Putnam's Magazine*. 1854. December; *Mackay*. The Western World. II. Ch. II. III; *Meeker*. Life in the West; *Bogen*. German in America. Boston, 1851; *Olmstead*. Texas Journey; *Greeley*. Recollections of a Busy Life; *Schouler*. History of United States. V. P. 261–267; *Peyton*. Over the Alleghanies and Across the Prairies. London, 1870; *Loughborough*. The Pacific Telegraph and Railway. St. Louis, 1849; *Whitney*. Project for a Railroad to the Pacific. New York, 1849; *Peyton*. Suggestions on Railroad Communication with the Pacific, and the Trade of China and the Indian Islands; *Benton*. Highway to the Pacific (a speech delivered in the U.S. Senate, Dec. 16, 1850).
- 33 Дописувач «Домашнього місіонера» (*The Home Missionary* (1850). P. 239), повідомляючи про стан справ у Вісконсині, вигукує: «Подумайте про це, люди освіченого Сходу. Що за приклад – іти до самих кордонів цивілізації!» Проте один із місіонерів пише: «За кілька років Вісконсин уже не вважатимуть Заходом, або крайньою межею цивілізації, принаймні не більше, ніж західний Нью-Йорк чи Західний резервний район». [Західний резервний регіон (Connecticut Western Reserve) – терени на північному сході сучасного штату Огайо, що в 1662–1800 належали Коннектикуту як резервні. – *Прим. ред.*]
- 34 *Bancroft* (H.H.) History of California, History of Oregon, and Popular Tribunals; *Shinn*. Mining Camps.
- 35 (*Прим. ред.*) Земельний грант (land grant) – безкоштовна передача державної земельної ділянки організації чи групі осіб, практикована у США для стимулювання економічного розвитку малозаселених територій.

більший потік іммігрантів прибував на крайній Захід. Армія Сполучених Штатів провела серію індіанських воєн у Міннесоті, Дакоті та на Індіанській Території.

1880 року заселена територія розширилась до північного Мічигану, Вісконсину та Міннесоти, за течією річок Дакоти та району Блек-Гіллз³⁶, сягнувши річок Канзасу та Небраски. Розвиток копалень у Колорадо призвів до постання у регіоні ізольованих прикордонних поселень; крім того, поселенці з'явилися в Монтані та Айдахо. Фронтир пролягав серед цих шахтарських поселень і ранчо великих рівнин. Суперінтендант перепису 1890 року, як уже було згадано, повідомляв, що поселення на Заході так розкидані регіоном, що годі вести мову про лінію фронтиру.

У цих послідовних змінах фронтиру ми бачимо природні межові лінії, які маркували та визначали характеристики фронтирів, а саме: лінія водоспадів, гори Аллегани, Міссісіпі, Міссурі – там, де її течія близька до напрямку з півночі на південь, – лінія посушливих земель (поблизу 99-го меридіану) та Скелясті гори. Лінія водоспадів маркувала фронтир у XVII столітті, Аллегани – у XVIII столітті, Міссісіпі – у першій чверті XIX століття, Міссурі – у середині цього століття (не враховуючи руху до Каліфорнії); гряда Скелястих гір і посушлива смуга позначають сучасний фронтир. Кожен із них постав унаслідок перемог у війнах з індіанцями.

Фронтир надає поле для порівняльного дослідження соціального розвитку

Дослідження Атлантичного фронтиру дають змогу побачити зав'язки процесів, які повторювалися на кожному наступному фронтірі. Ми бачимо, що весь комплекс європейського [способу] життя дикість стрімко відкидає тут до простоти примітивних умов. Перший же фронтир спіткав індіанську проблему, питання розподілу громадської власності, способів взаємодії зі старішими поселеннями, поширення політичної організації, релігійної й освітньої діяльності. Вирішення цих питань на одному фронтірі слугувало взірцем для наступного. Американський дослідник не потребує екскурсів у

---

36 (Прим. ред.) Блек Гіллз (Black Hills) – мале і відносно ізольоване пасмо гір на заході Південної Дакоти, розташоване в північній частині Великих Рівнин. Оголошення цих гір відкритими для заселення білими людьми призвело до «Великої війни сіу» («Great Sioux War») 1876–1877 років, що вважаються одним із останніх серйозних воєнних конфліктів між корінними мешканцями Північної Америки і США.

«маленькі ошатні містечка Шлезвігу»³⁷, аби досягнути закони спадкоємності та розвитку. Наприклад, він може дослідити витоки нашої земельної політики на матеріалі колоніальної земельної політики; він може побачити, як зростала система, адаптуючи статuti до звичаїв наступних фронтирів³⁸. Він може побачити, як досвід розбудови копалень у районах видобутку свинцю в Іллінойсі, Вісконсині й Айові був застосований для правового регулювання гірництва в Скелястих горах³⁹ і як наша політика щодо індіанців становила серію експериментів на кожному наступному фронтірі. Кожна смуга нових штатів знаходила матеріал для законотворення у старших штатів⁴⁰. Кожен фронтір доклався до формування американського характеру, про що йтиметься далі.

Однак, були й суттєві відмінності, зумовлені факторами часу та місця. Вочевидь умови функціонування фермерського фронтіру в долині Міссісіпі були іншими, ніж на гірничому фронтірі Скелястих гір. Фронтір, досягнутий завдяки Тихоокеанській залізниці, постав на прямокутних парцелах, що їх охороняла армія Сполучених Штатів, та був заселений іммігрантами, котрі щодня прибували морем, він просувався вперед швидше й по-іншому, ніж фронтір, досягнутий на каное або в'ючному коні. Геолог ретельно окреслює лінії узбереж давніх морів, картографує їхні терени, порівнює старі й нові. Натомість історики випадає працювати над маркуваннями отих різних фронтирів і їх докладним порівнянням. Внаслідок такої праці не лише постане адекватніша концепція американського розвитку та його параметрів, але й, либонь, будуть зроблені неоціненні доповнення до соціальної історії.

Італійський економіст Лорія⁴¹ закликав до вивчення колоніального [способу] життя, що могло би допомогти зрозуміти стадії європейського розвитку, з огляду на те, що колоніальні поселення є для економічної науки

---

37 (Прим. ред.) Фраза «prim little townships of Sleswick» є цитатою із праці Джона Гріна (*Green J. R. A Short History of the English People. Vol. 1. Ch. 1. 1877*), що доводить наявність німецького коріння в англійській літературі. Шлезвіг виступає тут втіленням німецької прабатьківщини.

38 Див. підставову працю: *Prof. Jesse Macy. The Institutional Beginnings of a Western State.*

39 *Shinn. Mining Camps.*

40 Пор.: *Thorpe // Annals American Academy of Political and Social Science. 1891. September; Bryce. American Commonwealth (1888). II. P. 689.*

41 *Loria, Analisisidella Proprieta Capitalista. II. P. 15.* [Тут ідеться про Акіле Лорія – італійського політекономіста, спадкоємця традиції Карла Маркса та Чарльза Спенсера, професора університетів Сієни, Падуї та Турину, члена Італійської Академії (Achille Loria, 1857–1943). – Прим. ред.]

тим, чим для геології – гори, які наочно демонструють первинні нашарування. «Америка, – каже він, – володіє ключем від історичної таємниці, якого Європа марно шукала століттями: позбавлений історії континент блискуче демонструє шлях всесвітньої історії». Він має рацію. Сполучені Штати відкриті перед нами, як величезний аркуш суспільної історії. Коли ми читаємо його із Заходу на Схід, рядок за рядком, то знаходимо тут фіксацію соціальної еволюції. Ця еволюція починається від індіанця та мисливця, продовжується розповіддю про розпад первісних стосунків завдяки появі торговця, провісника цивілізації; ми читаємо аннали пасторальної стадії етапу життя на ранчо; далі – період експлуатації ґрунтів для щорічного (без сівозміни) вирощування кукурудзи й пшениці в розкиданих далеко одна від одної фермерських спільнотах; відтак інтенсивне землеробство на щільніше розміщених фермерських поселеннях; і, зрештою, – організацію виробництва із містом та фабричною системою⁴². Ця сторінка знайома дослідникам статистики переписів населення, проте її мало використовували наші історики. Кожна з цих територій справила вплив на нашу економічну та політичну історію; перехід кожної із них на новий рівень розвитку зумовив політичні зміни. Та чи бодай спробував історик конституційного ладу адекватно оцінити політичні факти у світлі цього соціального зонування та змін?

Атлантичний фронтір заселяли водночас рибалка, торговець хутром, гірник, скотар і фермер. За винятком рибалки, кожен із типів господарства поширився далі на Захід, спонукуваний його непереборною привабливістю. Вони розселялися послідовними хвилями по всьому континенту. Встань-но на Камберлендському перевалі⁴³ та поглянь на ходу цивілізації, що крокує щільною лавою, – бізон, котрий прямує стежкою до солоних джерел, індіанець, торговець хутром і мисливець, скотар, піонер-фермер, – і ось вони перетнули фронтір. Встань-но на Південному

---

42 Поп.: *Observations on the North American Land Company*. London, 1796. Pp. XV, 144; *Logan*. History of Upper South Carolina. I. Pp. 149–151; *Turner*. Character and Influence of Indian Trade in Wisconsin. P. 18; *Peck*. New Guide for Emigrants. Boston, 1837. Ch. IV; *Compendium Eleventh Census*. I. P. XL.

43 (*Прим. ред.*) Камберлендський перевал (Cumberland Gap) – ущелина в Камберлендських горах у південно-східних Аппалачах, де сходяться штати Теннессі, Кентукі та Вірджинія. Відомий в американській історії як один із ключових коридорів крізь центральну частину низьких Аппалачів, а також як важлива частина «Дорога дикості» (Wilderness Road). Відома своїми небезпеками, вона була головним шляхом кінця XVII – початку XIX століття, яким поселенці подорожували із Заходу в Кентукі.

перевали Скелястих гір⁴⁴ через століття – і побачиш ту саму процесію з довшими інтервалами. Різна швидкість просування змушує нас розділяти фронтир на такі різновиди: фронтир торговців, фронтир скотарів, фронтир гірників і фронтир фермерів. Коли копальні та загони для корів ще були неподалік лінії водоспадів, фургони торговців брязкотіли, перетинаючи Аллегани, а французи на Великих озерах укріплювали свої форпости, занепокоєні появою берестяного каное британського торговця. Коли звіролови піднімалися на Скелясті гори, фермери все ще залишалися в гирлі Міссурі.

Торгівельний фронтир з індіанцями

Чому сталося так, що ті, хто торгували з індіанцями, так швидко перетнули континент? Які явища породив торговельний фронтир? Торгівля [з індіанцями] була ровесницею відкриття Америки. Вікінги, Веспуччі, Верацано, Гудзон, Джон Сміт – усі вони займалися торгівлею хутром. Плимутські пілігрими⁴⁵ оселилися на індіанських кукурудзищах, а їхнім першим зворотнім вантажем стали боброві хутра та деревина. Документи різних колоній Нової Англії свідчать, як стрімко завдяки цій торгівлі відбувалося розвідування нових неосвоєних територій. Те, що слушно для Нової Англії, вочевидь можна вважати справедливим і для решти колоній. Вздовж усього узбережжя від Мену до Джорджії торгівля з індіанцями торувала шляхи вздовж річищ річок. Торговець стрімко просувався на Захід, використовуючи старі маршрути французьких купців. Огайо, Великі озера, Міссісіпі, Міссурі й Плат⁴⁶ – ось шляхи просування на Захід, вперше використані торговцями. Саме вони знайшли перевали в Скелястих горах

---

44 (Прим. ред.) Південний перевал (South Pass) – природний перехід через Скелясті гори, який пролягає в районі південного заходу штату Вайомінг. Цей перехід був відомий лише корінним американцям до 1812 року, коли Роберт Стюарт (Robert Stuart, 1785–1848) разом із шістьма супутниками з компанії Астора перетнув Скелясті Гори саме тут, на шляху з Орегону. Автор має на увазі, що процес колонізації територій за хребтом відбувався повільніше з огляду на їхню неприступність через природні перешкоди.

45 (Прим. ред.) Йдеться про мешканців Плимутської колонії (Plymouth Colony), яка існувала на Південному Сході сучасного Массачусетсу в період із 1620 до 1699 року і була однією з перших колоній англійців у Північній Америці.

46 (Прим. ред.) Плат (Platte) – права притока р. Міссурі. Вона відіграла важливу роль у просуванні на Захід, слугуючи водним шляхом доступу до головних піших стежин, зокрема, Орегонської та Мормонської.

і були провідниками Льюїса й Кларка⁴⁷, Фремонта й Бідвела⁴⁸. Пояснення швидкості такого просування пов'язане із наслідками торгівлі для індіанців. Торгівля віддавала неозброєні племена на милість тих племен, які скуповували вогнепальну зброю, – цю істину ірокези записали кров'ю, і тому віддалені та обійдені племена радо вітали торговців. «Дикуни, – писав Ла Саль⁴⁹, – краще піклуються про нас, французів, ніж про власних дітей; лише від нас вони можуть отримати рушниці й товари». Такими були причини могутності торговців і їхнього швидкого просування. Руйнівні сили цивілізації проникали вглиб незайманої природи. Кожна річкова долина й індіанська стежка перетворювались на тріщину в індіанському суспільстві, підточуючи його зсередини. Первісне індіанське життя відійшло в небуття задовго до того, як на [історичній] сцені з'явився перший фермер. Фермери натрапили на індіанців, озброєних рушницями. Торговельний фронтір стрімко підривав індіанське суспільство, роблячи їхні племена залежними від білих і водночас постачаючи їм рушниці, підвищував обороноздатність індіанців у боротьбі проти фермерського фронтиру. У французькій колонізації домінував торговельний фронтір, у англійській – фермерський. Між двома фронтами існував такий самий антагонізм, що й між двома цими націями. Дюкен⁵⁰ казав ірокезам: «Невже ви не бачите різниці між королем Англії та королем Франції? Ідіть погляньте на форти, які спорудив наш король, і ви

---

47 Проте Льюїс і Кларк були першими, хто відкрив шлях від Міссурі до Колумбії. [Організована за дорученням президента Томаса Джеферсона в 1803–1806 експедиція Мерівезера Льюїса (Meriwether Lewis, 1774–1809) та Вільяма Кларка (William Clark, 1770–1838) була першою суходільною експедицією територією США від Атлантичного до Тихоокеанського узбережжя та назад. – *Прим. ред.*]

48 (*Прим. ред.*) Джон Бідвел (John Bidwell, 1819–1900) і Джон Чарльз Фремонт (John Charles Frémont, 1813–1890) приблизно в один і той сам час (1840-ві роки) досліджували західні терени Північної Америки, складаючи мапи і шукаючи придатних для залізничної колії шляхів у районі Великого басейну.

49 (*Прим. ред.*) Рене Роберт Кавельє де Ла Саль (René Robert Cavelier de La Salle) – французький мандрівник (1643–1684), котрий досліджував Великі Озера і першим із європейців проплив Міссісіпі, оголосивши весь її басейн володінням французького короля під назвою Луїзіани.

50 (*Прим. ред.*) Маркіз Дюкен де Менневіль (Michel-Ange Du Quesne de Menneville, Marquis Du Quesne, бл. 1700–1778) – губернатор Нової Франції (французькі володіння в Північній Америці) у 1752–1755 роках. У часи його правління в Європі розпочалася «семилітня війна» (1756–1763), а в Америці – «франко-індіанська війна» (1754–1763). То була остання вирішальна війна між Великобританією і Францією, в результаті якої остання фактично втратила всі колоніальні володіння в Північній Америці.

побачите, що можете полювати під самісінькими їхніми стінами. Вони були споруджені для вашої зручності, у тих місцях, де ви часто буваєте. Англіїці ж, навпаки, втрачають контроль над землею, щойно гру завершено. Коли вони просуваються вперед, то вирубують ліси, і земля залишається голою, тож ви не можете знайти місця, щоб спорудити укриття для ночівлі».

І все ж, попри це протистояння інтересів торговців і фермерів, торгівля з індіанцями проклала шлях для цивілізації. Бізонячі стежки стали індіанськими, відтак цими стежками пролягли маршрути торговця; стежки перетворилися на дороги, а дороги – на магістралі, а ті, своєю чергою, – на залізничні колії. Залізниці Півдня, крайнього Заходу та Канадського Домініону мають подібне походження. Торговельні поселення біля цих стежок розташовані на місці індіанських селищ, заснованих там, де вказала сама природа; а ці торгові поселення, розміщені у вузлових точках водної системи країни, перетворилися на такі міста, як Олбані, Піттсбург, Детройт, Чикаго, Сент-Луїс, Каунсил-Блафф⁵¹ і Канзас-Ситі. Отже, цивілізація в Америці прямувала за артеріями, прокладеними геологією, наповнюючи їх іще потужнішими потоками, аж доки найвужчі стежки туземного сполучення не були розширені та долучені до складного лабіринту новочасних комерційних ліній; простори дикої природи були перемережовані щоразу численнішими цивілізаційними лініями. Це виглядало, наче постійне зростання складної нервової системи первісно простого, інертного континенту. Щоби зрозуміти, чому ми сьогодні становимо єдину націю, а не сукупність ізольованих штатів, слід було би дослідити економічну та соціальну консолідацію країни. У цьому поступі від дикості еволюціоніст знайде для себе багато цікавого⁵².

Роль індіанського фронтиру як консолідаційного елементу в нашій історії важлива. Від кінця XVII століття не раз скликали різні міжколонійні конгреси для вирішення питань взаємин із індіанцями й узгодження спільних оборонних заходів. У колоніях, які не мали фронтиру з індіанцями, партикуляризм був сильнішим⁵³. Цей фронтір простягнувся уздовж захід-

---

51 (Прим. ред.) Місто (Council Bluffs) в штаті Айова, історична точка відліку відомої Мормонської дороги, якою мормони мандрували на Захід у долину Великого Соленого Озера, після їх вигнання з Іллінойсу в 1846 році.

52 Про роль торгівлі хутром у відкритті маршрутів міграції, див. мою працю: «Character and Influence of the Indian Trade in Wisconsin» [«Характер і вплив торгівлі з індіанцями у Вісконсині»].

53 (Прим. ред.) Автор наголошує на важливості фронтиру з індіанцями, що змушувало прикордонні штати шукати шляхів до порозуміння й об'єднуватися задля спільної безпеки.

ного кордону як узи єдності. Індіанці становили небезпеку для всіх, і вона вимагала спільних дій. Найпомітнішою з-поміж цих конференцій був конгрес в Олбані 1754 року, скликаний для переговорів із Союзом шести племен і розгляду планів об'єднання⁵⁴. Навіть побіжне ознайомлення з планом, запропонованим конгресом, демонструє важливість фронтиру. Повноваження головної ради та посадових осіб були переважно зумовлені миром і війною з індіанцями, регулюванням торгівлі з ними, придбанням індіанських земель, а також створенням й управлінням нових поселень для захисту від індіанців. Очевидно, що об'єднаними тенденціями часів Революції були забезпечені попередньою співпрацею у сфері регулювання фронтиру. У цьому сенсі можна вести мову про важливість фронтиру й у ті часи, і нині, як військової школи, що підтримує бойовий дух і опірність агресії, розвиває доблесть і незворушність людини фронтиру.

Скотарський фронтір

Обсяги цього нариса не дозволяють докладно говорити про інші фронтири континенту. Мандрівники у XVIII столітті бачили загопи для корів серед очеретяних заростей і пасовиськ на Півдні, а скотогони спрямовували свої стада до Чарлстона, Філадельфії та Нью-Йорка⁵⁵. Мандрівники наприкінці війни 1812 року зустрічали стада, які налічували понад тисячу голів великої рогатої худоби, а також свиней, що прямували із внутрішніх районів Огайо до Пенсильванії, аби дістатися на ринок у Філадельфії⁵⁶. Пасовища Великих рівнин із їхніми ранчо, ковбоями та кочівним життям належать як до минулого, так і до сучасного життя. Досвід загонів для корів у Кароліні був перейнятий на ранчо в Техасі. Одним із чинників стрімкого

---

54 (Прим. ред.) Причиною скликання конгресу 1754 року став початок вищезгаданого франко-британського протистояння в добу «семилітньої війни» (1754–1762). Серед основних завдань конгресу були питання про покращення подальших відносин з індіанськими племенами й організацію воєнних дій проти французів. Фактично вперше обговорювався проект Бенджаміна Франкліна про формальне об'єднання колоній. Союзом «шести племен» Фредерик Тернер називає порозуміння між племенами ірокезів – Лігу Ходеношоні (постала наприкінці XVI століття у складі племен кайюга / гуйохкохн'юх, могавки / канієнкехака, онейда / онайотекаоно, онондага / оньондагега, тускарора / ска-рух-рех і сенека / онондовагах), яка у війні 1754–1762 років підтримувала британців у боротьбі проти французів.

55 *Lodge*. English Colonies. P. 152 and citations; *Logan*. Hist. of Upper South Carolina. I. P. 151.

56 *Flint*. Recollections. P. 9.

розширення скотарського фронтиру стало те, що в чималій країні, де бракувало транспортних засобів, продукт мав бути не надто великим або мав змогу переміщуватися самотужки, тож скотар міг легко доправити свій товар на ринок. Вплив цих величезних ранчо на майбутню аграрну історію районів, де вони існували, потребує подальшого дослідження.

Фермерський фронтір

Мапи у звітах про переписи населення показують неоднорідне просування фермерського фронтиру, якому притаманні «язики», що виступають уперед, і обшири дикої природи поміж них. Це почасти пов'язано зі спротивом індіанців, почасти – із розташуванням річкових долин і перевалів, почасти – з неоднаковою привабливістю різних прикордонних земель. Привабливими були території з родючими і зручно розташованими ґрунтами, соляними джерелами, шахтами й армійськими форпостами.

Армійські форпости

Армійські форпости на фронтирі, які боронили поселенців від індіанців, виконували роль першопрохідців у відкритті Індіанського краю⁵⁷, а також часто ставали осердям майбутніх поселень⁵⁸. У зв'язку з цим варто згадати також про урядові військові та розвідувальні експедиції, що визначали лінії розселення. Проте всі найважливіші експедиції значною мірою завдячували своїм попередникам, які прокладали стежки, індіанським провідникам, торговцям і звіроловам, французьким мандрівникам, – усі вони були необхідною частиною урядових експедицій часів Льюїса і Кларка⁵⁹. Кожна експедиція повторювала попередні етапи просування на Захід.

Соляні джерела

У своїй цікавій монографії Віктор Ген⁶⁰ простежив вплив солі на розвиток Європи в давнину та показав, як вона впливала на схеми розселення і

---

57 (Прим. ред.) Терміном «Indian country» позначали території, заселені та керовані переважно корінними американцями; межі цих теренів зазвичай визначали угодами. Індіанці мали тут повну свободу та самостійність.

58 Див.: *Monette. Mississippi Valley*. I. P. 344.

59 *Coues. Lewis and Clark's Expedition*. I. Pp. 2, 253–59; *Benton // Cong. Record*. XXIII. P. 57.

60 *Hehn. Das Salz*. Berlin, 1873. [Віктор Ген (Victor Hehn, 1813–1890) – історик родом із Тарту, прибалтійський німець, котрий працював у Тарту, Санкт-Петербургу]

форми управління. Подібне дослідження можна провести також на матеріалі соляних джерел у Сполучених Штатах. Першопоселенці були прив'язані до узбережжя через потребу солі, без якої не могли належно зберігати м'ясо, та й узагалі комфортно жити. 1752 року єпископ Спенгенберг⁶¹ писав про колонію, для якої він підшукував землі в Північній Кароліні: «Вони потребуватимуть солі та інших необхідних речей, яких не можуть ані виготовити, ані виростити самі. Або вони муситимуть їхати до Чарлстона, який розташований на відстані 300 миль звідти..., або до Боллінгс-Пойнту⁶² у Вірджинії на притоці річки Джеймс, а це також 300 миль звідти... Або ж їм доведеться вирушати вниз до ріки Роанок⁶³ – я не знаю, скільки туди миль, – куди сіль привозять із Кейп-Фіру»⁶⁴. Ця цитата може слугувати ілюстрацією для типової ситуації. Щорічне паломництво за сіллю, отже, відіграло дуже важливу роль. Переганяючи стада або переправляючи хутро й корінь женьшеню, першопоселенці щороку після посівної вирушали бричками на узбережжя⁶⁵. Доведено, що цей процес мав вагоме інформаційне значення, оскільки то був єдиний для першопоселенців спосіб дізнаватися про те, що відбувалося на Сході. Однак, коли відбулося відкриття покладів солі на річках Канава, Голстон і Кентукі⁶⁶, а також у центральній частині штату

та Берліні, автор праць із культурної історії, літературознавства, мандрівних нотаток, автор гіпотези про походження носіїв індоевропейських мов від степових кочівників. – *Прим. ред.*]

- 61 (*Прим. ред.*) Август Готліб Спенгенберг (August Gottlieb Spangenberg) – єпископ Моравської Церкви, котрий у 1752 році разом із «братями» організував експедицію в пошуках місця, де можна було би заснувати моравську колонію. Її назвали Ваковією (Wachovia), тепер це графство Форсайт у штаті Північна Кароліна.
- 62 (*Прим. ред.*) Мабуть, ця назва походить від імені Джона Боллінга (John Bolling, 1676–1729), одного із нащадків індіанської принцеси Покахонтас (Pocahontas), а точніше – від місця розташування його плантації, т. зв. Кобса (Cobbs), на крутому березі річки Аппоматокс (Appomattox, притока Джеймсу), неподалік від сучасного міста Пітерсберга на заході штату Вірджинія.
- 63 (*Прим. ред.*) Можливо, тут ідеться про територію, де річка Роанок (Roanoke) перетинає хребет Блу-Ридж, утворюючи природний каньйон, де століттями пролягав «Великий фургонний шлях» («Great Wagon Road») із Пенсильванії до Північної Кароліни, а тепер розташоване місто Роанок.
- 64 *Col. Records of N. C. V. P. 3.* [Кейп-Фір – мис на південному сході Північної Кароліни. – *Прим. ред.*]
- 65 *Finley. Hist. of the Insurrection in the Four Western Counties of Pennsylvania in the Year 1794. Philadelphia, 1796. P. 35.*
- 66 (*Прим. ред.*) Річки Канава (Kanawha), Голстон (Holston) і Кентукі (Kentucky) є притоками Огайо. Відкриття головних покладів солі у цьому регіоні припадає на початок XIX століття.

Нью-Йорк, Захід почав звільнятися від залежності від узбережжя. Перетин гір відбувся частково завдяки відкриттю цих джерел.

Відтоді, як між першими поселенцями і морським узбережжям пролягли гори, було закладено нове розуміння американської ідентичності. Захід і Схід почали розходитися. Поселення від моря до гір зберігали зв'язки із західним прикордонням, і між ними існувала певна солідарність. Проте люди по той бік гір ставали дедалі незалежнішими. Схід занадто вузько дивився на американську експансію і майже втратив тих людей. Історія Кентукі й Теннессі⁶⁷ дає безліч свідчень на підтримку цього твердження. Схід намагався обмежити просування на Захід. Хоча Вебстер⁶⁸ міг декларувати, що в його політиці немає місця Аллеганам, однак у загальній політиці вони були досить значущим фактором.

Земля

Родючі ґрунти були головною причиною фермерського фронтиру. «Земельний голод» мешканців Вірджинії вів їх на перших етапах колонізації у низов'я річок у Каліфорнії; пошук ґрунтів вів людей з Массачусетса до Пенсильванії та Нью-Йорка. Полювання вело мисливців і торговців на Захід, експлуатація пасовиськ приваблювала на Захід скотарів, а використання незайманих ґрунтів річкових долин і прерій вабили на Захід фермера. Коли східні землі було заселено, потік міграції поплинув ними на Захід. Деніел Бун⁶⁹, великий мешканець лісів, котрий поєднував ремесла мисливця, торговця, скотаря, фермера та землеміра, дізнавшись – либонь, від торговців, – про родючість земель в околицях верхів'їв Ядкіна⁷⁰, де вони зазвичай відпочивали, коли йшли до індіанців, полишив батьківський дім у Пенсильванії та вирушив до тієї річки Великою долиною. Дізнавшись

67 (Прим. ред.) Штати, розташовані на захід від Аппалачів, по той бік гір.

68 (Прим. ред.) Деніел Вебстер (Daniel Webster, 1782–1852) – американський політик, лідер партії вігів, сенатор від штату Массачусетс і державний секретар США (тобто, міністр закордонних справ) у 1841–1843 і 1850–1852 роках, на цій посаді провадив переговори у справі трактату Вебстера-Ашбартона про остаточний перебіг східного кордону між США і Канадою.

69 (Прим. ред.) Деніел Бун (Daniel Boone, 1734–1820) – американський першопроходець, чий пригоди на території сучасного штату Кентукі зробили його одним із найпопулярніших героїв у США. Саме він разом із групою колоністів 1775 року відкрив прохід крізь Аллегани через Камберлендський перевал і проклав «Дорогу дикості» з Північної Кароліни і Теннессі в Кентукі.

70 (Прим. ред.) Річка на північному заході Північної Кароліни, що починається в районі хребта Блу-Ридж.

від торговців, чії факторії були на Ред-Ривер⁷¹ у Кентукі, про тамтешню дичину й багаті пасовища, він проклав шлях у той регіон для фермерів. Звідти він вирушив до фронтиру на Міссурі, де його поселення довгий час було межовим. Тут він знову допоміг відкрити шлях для цивілізації, знаходячи солонці, стежки та ґрунти. Син Буна був одним із перших звіроловів на перевалах Скелястих гір, і подекують, що його громада першою з'явилася на місці нинішнього Денвера⁷². Внук Буна, полковник А. Дж. Бун із Колорадо, підпорядкував собі індіанців Скелястих гір і був призначений агентом уряду. Мати Кіта Карсона⁷³ в дівочтві теж мала прізвище Бун⁷⁴. Так, на прикладі цієї родини ми бачимо просування людей із лісів углиб континенту.

Фермерський фронтір просувався кількома виразними хвилями. У «Новому путівнику Заходом» Пека⁷⁵, опублікованому в Цинциннаті 1848 року, міститься фрагмент, який наводить на роздуми:

Загалом, в усіх західних поселеннях один за одним прокотилися три хвилі, наче три океанські хвилі. Спочатку з'явилися піонери, харчування їхніх сімей значною мірою залежало від родючості земель, званих «gange», і від полювання. Їхні сільськогосподарські знаряддя грубі, переважно саморобні, а зусилля спрямовані на вирощування кукурудзи та на «здобуття клаптика землі». Ця земля є грубо обробленою ділянкою, де вирощують капусту, боби, зерно, кукурудзу, огірки та картоплю, на ній стоїть дерев'яна хатинка, іноді хлів із яслами, ще є, поле площею з десяток акрів, обгороджений та окільцьований⁷⁶, себто «убитий» ліс, – це достатні для піонера володіння. І зовсім не важливо, чи стане він власником землі. Піонер володіє нею упродовж свого перебування тут, він не платить ренти, почуватись незалежно, ніби «власник маєтку». З конем, коровою і парою свиней він вирушає в ліси

71 (Прим. ред.) Притока річки Кентукі, протікає на Сході штату.

72 (Прим. ред.) Місто в штаті Колорадо, розташоване на схід від Скелястих Гір.

73 (Прим. ред.) Кристофер Г'юстон «Кіт» Карсон (Christopher Houston «Kit» Carson, 1809–1868) – американський слідопит, герой народних легенд про освоєння Заходу. Був провідником у трьох експедиціях Джона Фремонта в 1842–1846 роках, а з 1853 року – агентом у справах індіанців у штаті Нью-Мексико.

74 Hale. Daniel Boone, etc., памфлет у бібліотеці Історичного товариства штату Вісконсин [State Historical Society of Wisconsin].

75 (Прим. ред.) Джон Мейсон Пек (John Mason Peck, 1789–1858) був баптистським місіонером на західному фронтірі США, переважно в штаті Міссурі. Автор цитує витяги з путівника Пека «A New Guide for Emigrants to the West...», виданого 1834 року.

76 (Прим. ред.) Кільцювання – кругове надрізання кори стовбура, гілки дерева або насаджування на них дротяних кілець для уповільнення росту, збільшення плоношення, надання певної форми кроні тощо.

із сім'єю і засновує новий округ, а може й штат. Він споруджує свою хатину, збирає довкола кілька родин із подібними смаками і звичками і живе, доки сила природної родючості не спадає, а полювання стає трохи ненадійним, або, що трапляється частіше, доки купа сусідів довкола, дороги, мости й поля не набриднуть йому і він відчує нестачу вільного простору. Право першого дозволяє йому залишити свою хатину і кукурудзяне поле для наступних класів емігрантів; і, кажучи його мовою, він «робить прорив задля високого лісу», «іде за Новою Покупкою», або мігрує до Арканзасу чи Техасу, щоб знову повторити все зроблене.

Наступний клас емігрантів купує землю, додає поле до поля, розчищає дороги, перекидає грубі мости через річки, зводить дерев'яні будинки зі скляними вікнами і кам'яними чи цегляними трубами, іноді садить сади, будує млини, споруджує школи, суди тощо і демонструє картину простого, ошатливого, цивілізованого життя.

Напливає наступна хвиля. Приходять люди підприємництва та капіталу. Поселенці ладні продавати власність, користуючись зростанням її вартості; вони намагаються просунутись у внутрішні райони і стати такими ж підприємцями. Маленьке селище перетворюється на містечко або місто; ми бачимо солідні цегляні споруди, просторі поля, сади, парки, коледжі та церкви. Модними стають тонкі чорні тканини, шовк, капелюшки, кепі і всі витончені, розкішні, елегантні речі. Так хвиля за хвилею плінуть вони на Захід, а справжнє Ельдорадо все ще попереду.

Частина перших двох класів міцнішає серед загального руху, вони покращують свої звички й умови життя та піднімаються соціальною драбиною.

Автор багато мандрував серед першого класу, справжніх піонерів. Він багато років прожив у контакті із поселенцями другої хвилі, а тепер третя хвиля освоює великий округ Індіани, Іллінойсу та Міссурі. Міграція стала майже звичаєм на Заході. Можна знайти сотні людей не старших за 50 років, хто переселявся на нове місце чотири, п'ять або шість разів. Розпродаж майна та переміщення всього лише на кілька сотень миль дозволяє поринути в розмаїття життя та звичаїв лісової глушини⁷⁷.

Вже не кажучи про перших фермерів, котрі змінювали місця проживання з любові до пригод, проте й просування більш важких на підйом фермерів легко зрозуміти. Вочевидь, іммігранта приваблювали дешеві землі фронтиру, навіть місцевий фермер розумів їхню принаду. Рік за роком фермерам, котрі жили на землях, де родючість знижувалася через постійну експлуатацію, пропонували необроблені землі на фронтірі за номінальними цінами. Їхні дедалі численніші сім'ї потребували більше землі, а вона коштувала

---

77 Пор.: *Baily*: *Tour in the Unsettled Parts of North America*. London, 1856. Pp. 217–219, де подібний аналіз здійснено для 1796 року.

дорого. Конкуренція невиснажених, дешевих, з легкою обробкою земель прерій змушувала фермерів також вирушати на Захід, продовжувати виснажувати ґрунт на новому фронтірі або засвоювати інтенсивну агрикультуру. Так, перепис населення 1890 року показує абсолютне або відносне зменшення населення в багатьох графствах Північного Заходу. Ці штати відправляли фермерів для просування кордону на рівнинах, а самі почали переорієнтуватися на інтенсивне фермерство та виробництво. Десятиліття до цього Огайо демонстрував стан такого ж перехідного штату. Так потреба землі та любов до свободи дикої природи просували кордон уперед.

Тепер, згадавши всі різні типи фронтірів, а також їхні способи просування (переважно з погляду самого фронтиру), ми можемо поглянути, який вплив чинив фронтір на Схід і Старий Світ. Я маю час лише побіжно згадати деякі найзначущіші наслідки впливу фронтиру.

Багатонаціональний народ

По-перше, зазначимо, що фронтір сприяв формуванню багатонаціональності американського народу. Узбережжя було переважно англійським, але пізніше потоки континентальної імміграції поринули на вільні землі. Це відбувалося, починаючи з часів раних колоній. Ірландці-пресвітеріани і пфальцькі німці, або «пенсильванські голландці» були доміантним елементом на колоніальному фронтірі. Серед цих людей були також сервенти⁷⁸, або відпущеники [redemptioners], котрі після завершення терміну своєї служби вирушали на фронтір. Губернатор Вірджинії Спотсвуд пише 1717 року: «Мешканці наших фронтірів складаються переважно з тих, хто був привезений сюди як сервент і, відпрацювавши визначений термін, осів на землях, які можна було зайняти, і які при невеликих затратах праці можуть забезпечувати їх усім необхідним»⁷⁹. Переважно ці відпущеники були неанглійського походження. У горнилі фронтиру іммігранти американізувалися, відпущеники сплавилися в змішану расу, що не була англійською ні за національною самосвідомістю, ні за характерними рисами. Цей процес розпочався від перших днів і триває до

78 (Прим. ред.) Сервентами в XVIII–XIX століттях називали європейських емігрантів, які потрапили в Америку, уклавши угоду про «службу за контрактом» (indentured servitude), зазвичай на термін від 3 до 7 років, щоб відробити вартість трансатлантичної мандрівки. В тексті йдеться про відпущених сервентів (redemptioners), котрі, відробивши свій термін, ставали вільними і мали право на землю.

79 Spottswood Papers // *Collections of Virginia Historical Society*. I. II.

нашого часу. Берк⁸⁰ та інші автори середини XVIII століття вважали, що для Пенсильванії⁸¹ існувала реальна загроза «стати цілком іноземною щодо мови, звичаїв і, можливо навіть поглядів». Німецькі та пресвітеріансько-ірландські громади фронтиру на Півдні були тільки трохи менш численними. У середині цього століття німецька громада у Вісконсині була вже такою помітною, що провідні публіцисти передбачали створення окремого німецького штату шляхом концентрації німецьких колоністів на компактній території⁸². Такі приклади вчать нас уникати помилкового тлумачення того факту, що англійська є в Америці загальною мовою спілкування, – це не означає, що основою нації також є англійці.

Індустріальна незалежність

Дещо по-іншому просування фронтиру зменшувало нашу залежність від Англії. Узбережжя, особливо на Півдні, мало певні лакуни в різних галузях виробництва і залежало від Англії в широкому спектрі товарів. На Півдні існувала залежність від північних колоній щодо продуктів харчування. Губернатор Південної Кароліни Глен⁸³ писав у середині XVIII століття: «Наша торгівля з Нью-Йорком і Філадельфією мала такий характер: вони висмоктували з нас усі невеличкі гроші та векселі, які нам вдавалося зібрати в інших місцях: за хліб, борошно, пиво, шинку, бекон та інші вироблені ними продукти, якими – окрім пива – починають нас постачати наші нові містечка, населені працюючими й успішними німцями. Поза сумнівом, ця обставина зменшує кількість морських перевезень і видиму торгівлю, але це зовсім не означає, що справи погіршилися»⁸⁴. Фронтір швидко виявив потребу у купцях. Мірою віддалення кордону від узбережжя Англії ставало дедалі важче доправляти припаси безпосередньо на пристані споживачів і забирати товари, які в цій місцевості є головним предметом торгівлі, відтак ці товари з часом стали поступатися диверсифікованому аграрному виробництву. Наслідки

80 (Прим. ред.) Едмунд Берк (Edmund Burke, 1729–1797) – англійський філософ ірландського походження, публіцист і політик, основоположник британського консерватизму. Наполягав на терпимому ставленні до американських колоній та скасуванні Акту про гербовий збір.

81 [Burke]. *European Settlements, etc.* 1765 ed. II. P. 200.

82 *Wis. Hist. Colls.* XII. Pp. 7 ff.

83 (Прим. ред.) Джеймс Глен (James Glen, 1701–1777) був губернатором Південної Кароліни у 1734–1756 роках, перебував на такій посаді найдовше з усіх губернаторів у колоніальній історії. Відомий своїми намаганнями об'єднати індіанські племена на підтримку англійців у боротьбі проти французів.

84 *Weston. Documents connected with History of South Carolina.* P. 61.

цього етапу діяльності на фронтірі стають зрозумілими, коли ми бачимо, як просування кордону зумовило появу таких прибережних міст, як Бостон, Нью-Йорк і Балтимор, які були залучені до суперництва, кажучи словами Вашингтона, за «велику і прибуткову торгівлю імперії, що дедалі зростала».

Вплив на національне законодавство

Законодавство, що найбільше розширювало повноваження національного уряду і становило основну частину його діяльності, було сформоване на фронтірі. Різні автори обговорювали питання тарифікації, землі та внутрішніх позитивних змін як додаткові до проблеми рабства. Та, коли американська історія постане в істинному світлі, стане очевидним, що сама проблема рабства була другорядною. В період з кінця першої чверті цього [XIX] століття до завершення Громадянської війни рабство перетворилося на першорядну проблему, але не набуло виняткової важливості. Проте цього не враховує, наприклад, професор фон Голст, вивчаючи нашу конституційну історію в період від створення Конституції до 1828 року в єдиному томі, відводячи шість томів переважно історії рабства від 1828 до 1861 року, у праці «Конституційна історія Сполучених Штатів».

Зростання національної самосвідомості й еволюція американських політичних інститутів були зумовлені просуванням кордону. Навіть такий молодий автор, як Родс⁸⁵ у своїй «Історії Сполучених Штатів від компромісу 1850 року» розглядав законодавство, що постало у результаті просування на Захід, як другорядне щодо конфлікту навколо рабства.

Це помилкова точка зору. Піонери потребували товарів із узбережжя, і це стало початком низки внутрішніх покращень і виникнення залізничного законодавства, слідом за ним мала відбутися націоналізація. Проте Захід не задовольнявся доставкою ферми до фабрики. Під проводом Клея – «Гаррі із Заходу»⁸⁶ – були затверджені протекціоністські тарифи – задля доставки фабрики до ферми.

---

85 (Прим. ред.) Джеймс Форд Родс (James Ford Rhodes, 1848–1927) – американський промисловець та історик, автор вищеназваної праці в семи томах, один із томів здобув Пулітцерівську премію 1918 року.

86 (Прим. ред.) Генрі Клей (Henry Clay, 1777–1852) – американський політик, один із лідерів партії вігів і розробників «Американської системи», яка, зокрема, включала протекціоністський «тариф 1816 року», що мав сприяти розвитку американської промисловості. Збільшення тарифів на імпортовані товари, переважно британські, грало на руку північним штатам, де промисловість була досить розвинутою. Переважно аграрні південні штати, де й надалі панувало рабство, виступали проти протекціоністських тарифів, оскільки це збільшувало ціну на промислові товари.

Громадські землі

Громадські землі були дуже важливою силою в розвитку національної самосвідомості й еволюції урядової структури. Наслідки боротьби багатих на землю та малоземельних штатів, а також ордонанс 1787 року⁸⁷ не потребують обговорення⁸⁸. В адміністративній сфері фронтір спричинив появу деяких найсуттєвіших і життєво важливих повноважень федерального уряду. Придбання Луїзіани стало, можливо, поворотною точкою в історії республіки, оскільки воно надало нове поле для національного законодавства і призвело до занепаду політики суворої Конституції. Проте придбання Луїзіани було зумовлено потребами і вимогами фронтіру. Мірою входження в Союз прикордонних штатів національна влада посилювалася. У промові на відкритті пам'ятника Келгуну Ламар⁸⁹ пояснював: «1789 року штати були творцями федерального уряду; 1861-го – федеральний уряд був творцем більшості штатів».

Коли ми розглянемо громадські землі з погляду продажу та розподілу, ми знову віч-на-віч стикаємося з фронтіром. Земельна політика Сполучених Штатів кричуще суперечить європейській системі наукового адміністрування. Намагання зробити громадські землі джерелом прибутку і не допустити на неї емігрантів, побоюючись, що вони можуть утворити там компактні поселення, були марними. Заздрість і страхи Сходу були безсилі перед вимогами людей фронтіру. Джон Квінзі Адамс⁹⁰ був змушений визнати: «Моя власна система урядування, що була спрямована на те, щоб зробити громадські землі невичерпним фондом для безперервного внутрішнього зростання, зазнала поразки». Причина очевидна: Захід не потребував системи урядування, він потребував землі. Адамс

87 (Прим. ред.) Спеціальний акт Конгресу, що проголосив створення «Північно-західних територій» на Південь від Великих Озер і Північ від річки Огайо, де рабство було заборонено. На ці колишні британські землі претендувала Вірджинія і ще декілька штатів. Проте виникнення регіону Північного Заходу і подальше створення нових штатів, зокрема, Огайо, стало прецедентом для аналогічного порядку освоєння нових територій, приєднаних до США пізніше.

88 Див. чудову монографію проф. Адамса: *Adams H.B. Maryland's Influence on the Land Cessions*; а також: *Welling // Papers American Historical Association*. III. P. 4 I.

89 (Прим. ред.) Люцій Квінт Цинциннат Ламар (Lucius Quintus Cincinnatus Lamar, 1825–1893) – політик і юрист зі штату Міссісіпі, у роки Громадянської війни прихильник Конфедерації, відтак міністр внутрішніх справ в уряді президента Гровера Клівленда і суддя Верховного Суду.

90 (Прим. ред.) Джон Квінзі Адамс (John Quincy Adams, 1767–1848) – шостий президент США (1825–1829), син другого президента Джона Адамса.

описував ситуацію так: «Рабовласники Півдня купили співпрацю Заходу країни, віддавши західні землі як хабар, залишили ж новим західним штатам власне співвідношення державної власності та допомогли їм приборкати всі землі до рук». Томас Г. Бентон⁹¹ був автором системи, яку він висунув як альтернативу американській системі Клея, витіснивши його з місця провідного державного діяча Заходу. Клей своїм компромісом із Келгуном щодо тарифів сам відійшов від своєї американської системи⁹². Водночас він висунув план розподілу повноважень між усіма штатами щодо продовження торгівлі громадськими землями. Білль, укладений ним із цього приводу, був прийнятий обома палатами Конгресу, проте його ветовав президент Джексон, котрий у своєму щорічному посланні в грудні 1832 року офіційно рекомендував безоплатно передати громадські землі безпосередньо тим, хто хотів спробувати щастя, та штатам, де ці землі розташовані⁹³.

«Немає питання, – казав Генрі Клей, – з-поміж представлених нинішньому, а можливо й усім попереднім, Конгресу, важливішого, ніж питання громадських земель». І коли ми оцінюємо далекосяжні наслідки урядової земельної політики для політичної, економічної та соціальної сфер американського життя, ми мусимо з ним погодитися. Троте це законодавство поставало під впливом фронтиру та під проводом західних державних діячів, як-от Бентон і Джексон⁹⁴. Сенатор із Індіани Скотт говорив 1814 року: «Я вважаю, що закон про пріоритетність надання землі першим поселенцям просто зміцнює status quo».

Національні тенденції фронтиру

Можна сміливо твердити, що земельне законодавство та законодавство про тариф і внутрішні поліпшення, американська система партії вігів,

---

91 (Прим. ред.) Томас Гарт Бентон (Thomas Hart Benton, 1782–1858) – сенатор від штату Міссурі (1821–1851, вперше обіймав таку посаду п’ять каденцій), активний прибічник експансії США на Захід, відомої під назвою концепції «божественного призначення» («Manifest Destiny»). Останню переважно використовували демократи в 1845–55 роках, тоді як віги (Генрі Клей, Деніел Вебстер) її відкидали.

92 (Прим. ред.) Йдеться про т. зв. компроміс 1833 року, запропонований Генрі Клеєм і Джоном Келгуном як вирішення «нуліфікаційної» кризи 1832–33 років, зумовленої підвищенням протекціоністських тарифів у 1828 і 1832 роках. Відтак тариф 1833 року знизили до рівня тарифу 1816 року.

93 Adams. Memoirs. IX. Pp. 247, 248.

94 (Прим. ред.) Ендрю Джексон (Andrew Jackson, 1767–1845) був сьомим президентом Сполучених Штатів (1829–1837), його вважають одним із засновників демократичної партії, він мав величезні плантації у штаті Теннессі.

що набувала рис національної партії, – все це було породжено ідеями та потребами фронтиру. Та протидія фронтиру місництву [sectionism] узбережжя відбувалася не лише в сфері законодавства. Йому також протидіяли економічні та соціальні чинники фронтиру. Люди фронтиру мали більше спільного із Серединним регіоном⁹⁵, ніж із будь-яким з регіонів узбережжя. Пенсильванія була тим місцем, де формувалася еміграція на фронтир, і хоча поселенці йшли вздовж Великої долини в західні райони Вірджинії та обидві Кароліни, умови для діяльності південних мешканців фронтиру були більше схожі на притаманні Серединному регіону, ніж на ті, що мали місце у приливній частині Півдня⁹⁶, яка пізніше поширила тип свого господарювання на весь Південь.

Серединний регіон, що починається з Нью-Йоркської гавані, становив собою відкриті двері для всієї Європи. Приливна частина Півдня була населена типовими англійцями, які змінилися під дією теплого клімату та рабської праці і жили, немов барони, на величезних плантаціях; Нова Англія певний час перебувала в руках специфічного англійського руху – пуританізму. Серединний регіон був менш англійським, ніж інші. Тут спостерігалось багатоголосся національностей, різноманітність суспільства, змішана система місцевого управління – для містечок і графств, різноманітне економічне життя, безліч релігійних сект. Словом, то був регіон-посередник між Новою Англією та Півднем, Сходом і Заходом. Він утілював образ тієї змішаної нації, який існує нині у Сполучених Штатах; сусідство неанглійських груп населення, які посідали долину або мешкали в малому поселенні, нагадувало карту Європи. Він був демократичним, позбавленим місницьких, вже не кажучи про національні розділові лінії; «спокійним, терпимим і задоволеним»; досягнення матеріального успіху видавалося тут найважливішим. Цей регіон був типовим для сучасних Сполучених Штатів. У ньому було найменше місництва не лише тому, що він розташований між Північчю та Півднем, але й тому, що не було меж, які би відокремлювали фронтир від заселеної території, але існувала система водних шляхів, що забезпечувала єдність. Серединний регіон з'єднував Схід і Захід, як і Північ із Півднем. Саме тому він став типовим американським регіоном. Навіть мешканець Нової Англії, відмежований від фронтиру Серединним регіоном, затри-

---

95 (Прим. ред.) Серединним регіоном (Middle region) північноамериканських колоній називають Пенсильванію, Делавер і Нью-Йорк.

96 (Прим. ред.) Приливною частиною («tidewater region») називали територію південних штатів до «лінії водоспадів», яким було притаманне плантаційне господарство.

муючись у Нью-Йорку та Пенсильванії під час свого просування на Захід, дорогою втрачав більшу частину свого місницького настрою⁹⁷.

До того, як поширення культури бавовни вглиб Півдня зробило його одноріднішим регіоном, західна частина Півдня демонструвала тенденції відходу від віри батьків-засновників у внутрішнє вдосконалення та силу національної ідеї. На конвенті у Вірджинії в 1829–30 роках, скликаному для перегляду Конституції, Лей із Честерфілда⁹⁸, одного із приливних округів, заявляв:

Однією з головних причин невдоволення, що призвела до скликання цього конвенту, вплинула на подолання нашого пієтету перед працею батьків, навчила нас відкинути думки Генрі, Мейсона і Пендлтона⁹⁹, розучила нас поважати державні установи, – було всепереможне прагнення до внутрішніх змін на краще. Я заявляю це із повним знанням справи, оскільки про це мене неодноразово повідомляли джентльмени із Заходу. І дайте мені сказати джентльменові з Албемарлу¹⁰⁰ (пану Гордону), що це зібрання має ще одну важливу мету – мету тих, хто запустив колесо революції, – повалити доктрину прав штатів, головною опорою якої була Вірджинія, і зрушити бар'єр, що його вона поставила для втручання федерального уряду в роботу для внутрішніх покращень, шляхом зміни законодавства, щоб Вірджинію також можна було впрягти у федеральну карету.

Саме національні прагнення Заходу перетворили джефферсонівську демократію на національне республіканство Монро та демократію Ендрю Джексона. Захід часів війни 1812 року, Захід Клея, Бентона, Гаррисона та Ендрю Джексона, ізольований Серединними штатами і горами від місництва прибережних штатів, був позначений єдністю власних і національних прагнень. На хвилях Батька Вод¹⁰¹ Північ і Південь зустрічалися і змішувалися,

97 Моя стаття у: *The Aegis*. 1892. Nov. 8.

98 (*Прим. ред.*) Бенджамін Воткінз Лей (Benjamin Watkins Leigh, 1781–1849) – юрист і сенатор США з міста Ричмонд (Вірджинія).

99 (*Прим. ред.*) Тут перелічено трьох із «батьків-засновників» («Founding Fathers») США, які долучилися до ухвалення «Декларації про незалежність Сполучених Штатів» (1776) чи брали участь в Американській Революції. Всі троє були присутні на Вірджинському Конвенті 1788 року, який мав ратифікувати Конституцію Сполучених Штатів, проте Едмунд Пендлтон (Edmund Pendleton, 1721–1803) був прибічником ратифікації, тимчасом Патрік Генрі (Patrick Henry, 1736–1799) і Джордж Мейсон (George Mason IV, 1725–1792) стояли на позиціях «антифедералізму».

100 (*Прим. ред.*) Найстаріша колонія в Північній Кароліні.

101 (*Прим. ред.*) Так іноді називають річку Міссісіпі.

творюючи єдину націю. Неухильно розвивалася міграція між штатами, що сприяло процесу перехресного запилення ідей та інституцій. Жорстока сутічка регіонів через рабство не применшує правдивості цього твердження, а доводить його. Рабство було регіональною рисою, яка не стала би загальною, але на Заході вона не могла залишатися локальною. Найвеличнішим серед мешканців фронтиру був той, хто заявив: «Я вірю, що цей уряд не може постійно бути наполовину рабовласницьким, наполовину вільним. Він зрештою буде або цілком першим, або цілком другим». Нічого так не працює на національну єдність, як взаємовідносини всередині народу. Мобільність населення – це смерть для локальної свідомості, а західний фронтір постійно змушував людей переміщатися. Наслідки цього сягнули територій за фронтиром і значно вплинули на Атлантичне узбережжя, ба навіть на Старий Світ.

Зростання демократії

Проте найважливішим став вплив фронтиру на зростання демократії тут і в Європі. Як було згадано, кордон сприяє індивідуалізму. Дикість зводить складне суспільство до примітивної організації, що базується на сім'ї. Ця тенденція є антисоціальною. Вона формує негативне ставлення до контролю, зокрема прямого контролю. Збирача податків вважають представником сил гноблення. Професор Осгуд¹⁰² у своїй чудовій статті показав¹⁰³, що умови фронтиру, що превалюють у колоніях, є важливим фактором у розумінні Американської революції, під час якої індивідуальна свобода іноді змішувалася з відсутністю ефективного урядування. Ті ж умови слід враховувати у поясненні складнощів запровадження сильного уряду в період конфедерації. Індивідуалізм фронтиру від самого початку сприяв зростанню демократії.

Прикордонні штати, які увійшли до Союзу в першій чверті цього [XIX] століття, від самого початку свого існування виступали за демократизацію виборчого права, і це мало найвагоміші наслідки у старих штатах, звідки люди йшли на Захід. Саме західний Нью-Йорк запровадив розширення виборчих прав на конституційному конвенті 1821 року, і саме західна Вірджинія змусила Приливний регіон встановити більш ліберальні виборчі права в Конституції, прийнятій 1830 року, і надати фронтиру

---

102 (Прим. ред.) Герберт Леві Осгуд (Herbert Levi Osgood, 1855–1918) – американський історик колоніального періоду.

103 *Political Science Quarterly*. II. P. 457. Поп.: Sumner. Alexander Hamilton. Chapters. II–VII.

більш пропорційне представництво поруч із аристократією Приливного регіону. Зростання демократії як ефективної сили відбувалося завдяки домінуванню Заходу за [Ендрю] Джексона та Вільяма Генрі Гаррисона¹⁰⁴, і означало тріумф фронтиру – з усіма його позитивними і негативними рисами¹⁰⁵. Цікаву ілюстрацію тональності фронтирної демократії в 1830-х роках дають дебати на вже згаданому Конституційному конвенті у Вірджинії. Представник західної Вірджинії заявляв:

Проте, пане, не зростання населення на Заході повинен боятися цей джентльмен, а енергії, якою гірський вітер і західні звичаї сповнюють емігрантів. Вони відроджуються, політично маю на увазі, пане. Скоро вони стануть діяльними політиками, а різниця між політиком, котрий працює, і тим, хто лише промовляє, величезна. Старий Домініон довго славився як батьківщина великих ораторів – майстерних метафізиків від політики, людей, здатних вдаватися в тонкощі глибокодумних питань політичної економії. Проте вдома, або коли вони повертаються з конгресу, у них є негри, щоб обмахувати їх перед сном. Однак, державний діяч із Пенсильванії, Нью-Йорка, Огайо або Західної Вірджинії, хоча й набагато слабший у питаннях логіки, метафізики та риторики, порівняно зі старим урядовцем із Вірджинії, має ту перевагу, що коли він повертається додому, то знімає сюртук і береться за плуг. Це робить його кістки й м'язи міцними, пане, а його республіканські принципи – суворими та незаплямованими.

Поки є вільна земля, існують можливості для збагачення, а економічна могутність забезпечує могутність політичну. Проте демократія, народжена вільною землею, сильна у своєму егоїзмі й індивідуалізмі, не терпить адміністративної практики та повчання, вона виводить індивідуальну свободу за межі, отже має свої недоліки, так само як і переваги. Індивідуалізм в Америці породив слабкість щодо потреб управління, що уможливило помилки в системі та всі можливі негаразди, які виникають від нестачі громадянської самосвідомості. У зв'язку з цим можна згадати також вплив фронтиру на те, що небездоганна ділова репутація стала припустимою, виникла спекуляція на курсах валют, здійснювалися ризиковані банківські операції. Колоніальний і революційний фронтір був місцем, де розвивалися найгірші форми фальшування грошей¹⁰⁶. Під час війни

---

104 (Прим. ред.) Вільям Генрі Гаррисон (William Henry Harrison, 1773–1841) – дев'ятий президент США із партії вігів (1841), колишній сенатор і воєнний герой Огайо, губернатор Індіани.

105 Пор.: *Wilson. Division and Reunion*. Pp. 15, 24.

106 Щодо питання про взаємодію фронтирних умов і революційного оподаткування див.: *Sumner. Alexander Hamilton*. Ch. III.

1812 року Захід повторив феномен фронтиру тих днів, доки спекуляція та ризиковані банківські операції періоду кризи 1837 року не призвели до утворення на новому кордоні смуги наступних штатів. Отже, кожен із періодів, коли бракувало фінансової чесності, збігається з періодами, коли з'являлася нова низка поселень на фронтірі. Останні приклади агітації популістів¹⁰⁷ – окремих випадок зазначеної закономірності. Багато зі штатів, які тепер заперечують будь-який зв'язок із доктринами популістів, неухильно наслідували їхні ідеї на попередньому етапі свого розвитку. Важко очікувати, щоб примітивне суспільство демонструвало глибоке розуміння складності ділових інтересів у розвиненому суспільстві. Постійне повторення в цих районах агітації за паперові гроші є іншим доказом того, що фронтір можна досліджувати як самостійний предмет і вивчати як фактор найвищої ваги для американської історії¹⁰⁸.

Спроби стримувати та регулювати фронтір

Схід завжди побоювався наслідків нерегульованого просування фронтиру й прагнув стримувати та спрямовувати його. Англійська влада намагалася утримувати поселення біля верхів'їв приток Атлантики та дозволяла «дикунам насолоджуватися в тиші своїми пустелями, щоб торгівля хутром розширювалася». Це викликало яскравий протест Берка:

Якщо ви припините ваші дотації, яким буде результат? Люди займатимуть землі без дотацій. Вони вже зайняли землі у багатьох місцях. Ви не можете поставити гарнізони в кожному районі тих пустель. Якщо ви виселите людей із одного місця, вони перемістять свою ріллю і стада на інше. Багато людей у тих глухих поселеннях уже мало прив'язані до конкретних місць. Вони вже піднялися на Аппалачі. Звідти перед ними постала величезна рівнина, велика, багата, з рівними луками; квадрат площею п'ять сотень миль. За ними вони

---

107 (Прим. ред.) Народна партія (People's Party), або «популісти» – політична партія в США лівого спрямування, що мала значний вплив у 1891–1896 роках. Розпалася після того, як частину їхньої програми перейняли демократи.

108 Я утримався від детального розгляду беззаконня як характеристики фронтиру, бо воно досить добре відоме. Картьєрі та головорізи, «регулятори» в Каролінах і «спостерігачі» в Каліфорнії – представники тієї піни, яку накопичували і несли хвилі цивілізації, а також спонтанне виникнення органів влади там, де законних органів правління ще не було. Пор.: *Barrows. United States of Yesterday and Tomorrow; Shinn. Mining Camps; Bancroft. Popular Tribunals*. Гумор, хоробрість і груба сила, так само, як і вади фронтиру в гірших своїх проявах залишили сліди в американському характері, мові й літературі, які зникнуть нескоро.

будуть вільно пересуватися, без загрози обмежень, вони змінять свої звичаї та спосіб життя; скоро забудуть уряд, який їх зрікся; стануть ордами англійських татарів і підуть через ваші незахищені фронтири лютою, нестримною кавалерією, стануть панами над вашими губернаторами, вашими радниками, митниками, контролерами й над усіма рабами, які долучаться до них. Таким буде – і буде вельми скоро – наслідок спроб заборонити як злочин і придушити як злочин припис і благословення Провидіння: «плодіться і розмножуйтеся». Такими будуть щасливі результати спроб тримати, як барліг для диких звірів, ту землю, яку Бог у своєму завіті дав синам і дочкам людським.

Проте англійський уряд був неодиноким у прагненні обмежити просування фронтиру й управляти його долею. Приливна Вірджинія¹⁰⁹ та Південна Кароліна¹¹⁰ дискримінували ці [фронтирні] колонії, щоб утвердити панування узбережжя у своїх законодавчих органах. Вашингтон мріяв заселити із часом штат на північному Заході; Джефферсон хотів зарезервувати територію на Північ від тридцять другої паралелі у придбаній ним Луїзіані, щоб запропонувати її як компенсацію індіанцям за їхнє переселення на Схід від Міссісіпі. «Коли ми заселимо все на цьому боці, – пише він, – ми зможемо вибудувати лінію штатів на західному березі від витоку до гирла, і так просуватися ряд за рядом, мірою збільшення нашої чисельності». Медисон зайшов так далеко, що доводив французькому міністру, наче Сполучені Штати не зацікавлені в тому, щоб їх населення поширилося на правий берег Міссісіпі, а мають радше побоюватися цього. Під час обговорення питання Орегону в 1824 році, депутат Сміт із Вірджинії пропонував провести у Сполучених Штатах незмінну обмежувальну лінію із двох смуг штатів за Міссісіпі, нарікаючи, що штати на узбережжі втрачають найкращих представників свого населення через занадто велику кількість землі на ринку. Навіть Томас Бентон, людина найширших поглядів на долю Заходу, на цьому етапі своєї кар'єри заявляв¹¹¹, що вздовж хребта Скелястих гір «слід провести західні межі республіки, а на найвищому піку повинна бути навечно встановлена статуя легендарного бога Терміна»¹¹². Проте спроби обмежити фронтір, обмежити продаж земель і розселення, позбавити Захід його частки політичної влади, були марними. Фронтір поселень неухильно просувався і ніс з собою індивідуалізм, демократію та національну самосвідомість, потужно впливаючи на Старий Світ.

109 *Debates in the Constitutional Convention*, 1829–1830.

110 [McCrady]. *Eminent and Representative Men of the Carolinas*. I. P. 43.

111 *Speech in the Senate*. 1825. March 1.; *Register of Debates*. I. P. 721.

112 (*Прим. ред.*) Термін (з лат. *terminus* – кордон, межа) – давньоримське боже-ство меж і кордонів, яке захищало прикордонні знаки і стовпи між племенними територіями, що їх вважали священними.

Місіонерська активність

Найефективніші спроби Сходу контролювати й регулювати фронтир було здійснено за допомогою освітньої та релігійної діяльності, яка відбувалася завдяки міграції між штатами й активності організованих товариств. 1835 року доктор Лайман Бічер¹¹³ заявляв: «Очевидно, що релігійна та політична доля нашого народу вирішується на Заході», – і далі вказував, що населення Заходу:

зібрано з усіх штатів і з усіх народів Європи, і воно лине, наче води потопу, вимагаючи для себе морального захисту, негайної й універсальної дії тих інститутів, що дисциплінують розум, сумління та серце. Такими різними є думки та звичаї, вони минулі й недосконалі, а поселення Заходу настільки розкидані, що годі відразу сформувані однорідну громадську думку, яка негайно могла би законодавчо бути оформленою в необхідні інститути. І все ж такі інститути потрібні негайно, в усій своїй досконалості та могутності. Нація «народжується за один день»... Однак що станеться із Заходом, якщо його процвітання прагне такої величчї й могутності, тимчасом як великі інститути, необхідні для того, щоб сформувані розум, сумління та серце цього великого світу, зволікають. Цього не можна дозволяти... Жодна людина на Сході не може втішати себе і мріяти про свободу, незалежно від того, що станеться із Заходом... Його доля – це наша доля¹¹⁴.

Апелюючи до сумління Нової Англії, він апелює до її побоювання, що інші секти можуть здобути популярність на Заході. Новоанглійські проповідники та шкільні вчителі залишили свої сліди на Заході. Страх перед звільненням Заходу з-під політичного й економічного контролю Нової Англії має паралелі зі страхом перед тим, що Захід відпаде від її релігії. Коментуючи в 1850 році повідомлення про те, що поселення стрімко рухаються на північ Вісконсина, редактор «Домашнього проповідника»¹¹⁵ пише: «Ми не знаємо, радіти чи сумувати з приводу цього зростання поселень. Хоча ми симпатизуємо всьому, що веде до зростання фізичних ресурсів і процвітання нашої країни, ми не можемо забувати, що у зв'язку

113 (Прим. ред.) Лайман Бічер (Lyman Beecher, 1775–1863) – знаний у Новій Англії проповідник Пресвітеріанської Церкви, батько відомої письменниці Гарієт Бічер-Стоу.

114 *Plea for the West*. Cincinnati, 1835. Pp. II ff.

115 (Прим. ред.) Журнал (American Home Missionary), який видавало протестантське «Американське товариство місіонерів США» («American Home Missionary Society»), був сильно занепокоєний згубним впливом експансії на Захід.

з цим поширенням у все віддаленіші її кутки, запаси благодаті дедалі меншають і меншають». Відповідно до таких ідей, на місцях засновували нові парафії та створювали західні коледжі. Як прибережні міста на кшталт Філадельфії, Нью-Йорка та Балтимора, боролися за панування в західній торгівлі, так само різні деномінації боролися за панування на Заході. Так інтелектуальний струмінь Нової Англії зрошував Захід. З другого боку, боротьба за вплив й експансіоністські тенденції, що надало різним сектам існування рухомого фронтиру, мусили справити важливий вплив на релігійну організацію Сполучених Штатів. Цей розділ нашої історії ще потребує вивчення.

Інтелектуальні риси

За умов життя на фронтірі зародилися інтелектуальні явища надзвичайної ваги. Описи подорожей уздовж кожного кордону, починаючи з колоніальних часів, звертають увагу на певні спільні риси, і ці риси, хоча і в пом'якшеній формі, збереглися як пережитки в місцях своєї появи, навіть коли відбувся перехід до вищої форми соціальної організації. Відтак можна говорити про те, що на фронтірі американський розум набуває своїх визначальних рис. Ця грубість і сила, поєднані з проникливістю і допитливістю, ця практичність і винахідливість, ця кмітливість, вправність щодо матеріальних речей, брак артистичності, але вдосталь сили для досягнення великих цілей; невтомна енергія¹¹⁶; той домінуючий індивідуалізм, що сприяє як добру, так і злу, а до того ж – іще життєрадісність і широта душі, які постають разом зі свободою, – все це риси фронтиру, або риси, що виникають деінде внаслідок існування фронтиру. Відтоді, як кораблі Колумба з'явилися в Новому Світі, слово «Америка» слугувало також на позначення можливості, а мешканці Сполучених Штатів втягнулися в ту постійну експансію, яка була не тільки можливою, але і вимушеною. Людина, яка скаже, що експансіоністський характер Америки повністю зник, виявиться необачним пророком. Рух був її домінуючим фактом, і якщо цей досвід не був марним, американська енергія постійно

---

116 Ті, хто подорожував колоніями, сходилися на думці, що колоністи мали флегматичний характер. І часто можна було почути подив: як такі люди змогли розвинути ту шалену енергію, яка вирізняє їх нині. Пор.: *Sumner*: Alexander Hamilton. P. 98; *Adams*. History of the United States. i. P. 60; IX. Pp. 240, 241. Трансформація, мабуть, відбулася напередодні війни 1812 року, коли інтерес сконцентрувався на розвитку Заходу і його характеристикою визнавали невичерпну енергію. *Grund*. Americans. II. Ch. I.

прагнутиме ширшого поля діяльності. Проте ніколи більше не з'явиться такого щедрого подарунка, як ті простори вільних земель. На фронтирі миттєво зникають кайдани звичаїв і торжествує нестримність. Це не *tabula rasa*. У дію вступає невблаганна американська природа зі своїми владними вимогами й умовами, що їх слід прийняти; успадкований спосіб дій також зберігається; і все ж, усупереч природі, всупереч традиції, кожен фронтир створював нове поле сприятливих можливостей, браму, через яку можна втекти від пут минулого; свіжість, впевненість, відкидання старого суспільства, зневага до його обмежень та ідей, байдужість до його уроків, – були характерними для фронтиру. Тим, чим для греків було Середземне море – звільненням від пут традиції, яке пропонує новий досвід, яке породжує нові інститути та сфери діяльності, – тим самим, ба навіть більшим, було постійне просування фронтиру для Сполучених Штатів безпосередньо і – трохи опосередкованіше – для народів Європи. І нині, через чотири століття після відкриття Америки, після сотні років життя за Конституцією, фронтир відійшов у минуле, а разом із ним відійшов у минуле перший період американської історії.

Переклала з англійської *Маргарита ЄГОРЧЕНКО*

Понад півстоліття найпоширенішим – і найпроблемнішим – концептом для пояснення американської історії була «фронтирна гіпотеза» Фредерика Джексона Тернера. Виголошена 12 липня 1893 року на засіданні Американської історичної асоціації під час Всесвітньої виставки в Чикаго, ця теза визначала напрямок розвитку американської історичної науки аж до 1960-х років, коли її було переглянуто т. зв. новими західними істориками. Тернерове есе «Значення фронтиру в американській історії» й досі залишається одним із основоположних текстів американської історіографії, хоча саму «тезу про фронтир» вже давно дискредитовано в наукових колах. Як і у випадку інших видатних тем в історіографії, її важливість полягає радше в літературі, яку вона породила, ніж в її оригінальних твердженнях¹.

Текст, перекладений для цього тому «України Модерної»², був уперше надрукований в «Proceedings of the State Historical Society of Wisconsin» за

1 Rieber A. Changing Concepts and Construction of Frontiers: a Comparative Historical Approach // *Ab Imperio*. 2003. № 1.

2 Статтю перекладено за виданням: Turner F. J. The Frontier in American History. New York: Henry Holt and Company, 1935. Електронну версію див.: roads.virginia.edu/~HYPER/TURNER/home.html

14 грудня 1893 року. Пізніше він увійшов до збірки основних праць Тернера «Фронтир в американській історії», виданих цілісною книжкою у 1920 році. Варто пам'ятати, що, попри свою впливовість, Фредерик Тернер був дуже малопродуктивним автором: за все своє життя він так і не спромігся видати серйозну монографію, яка б детально розкрила його теорію «фронтиру». Свою впливовість цей історик передусім завдячував текстам його численних учнів і критиків, а також власному красномовству, адже Тернер увійшов до історії науки передовсім як автор книги, що на сімдесят відсотків складається з промов і доповідей.

Тернерівська теза про фронтир швидко поширилася серед істориків, антропологів, географів та інших дослідників. Вона пояснювала, чому американський народ і американський уряд настільки відрізнялися від європейців. На відміну від своїх попередників, які шукали витоків американських інституцій в європейських традиціях, Тернер стверджував, що фронтир, а саме: «існування території вільних земель, їх постійне зменшення та просування американської колонізації на Захід» – був тим вирішальним чинником, що сформував американський характер. Саме на західному фронтірі, де, на його думку, «варварство» зустрічається з цивілізацією, відбувалася «найінтенсивніша та найефективніша американізація» новоприбульців і їх адаптація до нових природних умов. Саме зіткнення з «варварством», зустріч колоніста з «дикуном» сформувала суспільство США і спричинила розвиток духу індивідуалізму та зміцнення американської демократії. Теорія Тернера, згідно з якою наявність вільних земель на Заході була головною рушійною силою розвитку Америки, містила в собі певні суперечності. Ценз США 1890 року офіційно проголосив, що американський фронтир як такий перестав існувати. Оскільки Тернер розглядав його як джерело могутності й унікальності США, поставало запитання: яким же має бути майбутнє постфронтирної Америки? – запитання, що його Фредерик Тернер залишив без відповіді.

Варто зазначити, що теорія «фронтиру» Тернера не виникла сама по собі. Наукове мислення історика сформувалося під впливом його власного досвіду життя в невеличкому місті Вісконсині, якому ще притаманні були «глибокі сліди села на фронтірі»³. Проте міф Дикого Заходу постав задовго до народження самого Тернера. Ідея, що її вчений сформував у наукову концепцію, достоту висіла в повітрі. Серед основних джерел натхнення Тернера часто називають «міф саду»⁴ (Захід поставав в уяві як

3 Ridger M. Introduction // Turner Frederick Jackson. History, Frontier and Section: Three Essays. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1993. P. 2.

4 Smith H. N. Virgin Land. The American West as Symbol and Myth. Cambridge: Harvard University Press, 1950. Pp. 250–262.

неосвоєне джерело багатства) та ідею «божественного призначення» (віра в приреченість США до експансії на Захід), найвідомішим метафоричним зображенням якої була всім відома картина Джона Гаста «Американський прогрес»⁵.

Ідея Тернера про те, що колонізація внутрішніх просторів континенту була визначальним чинником розвитку Америки, стала також «національним надбанням» і невід'ємною частиною масової культури Сполучених Штатів, особливо літератури та кіно (здаймо надзвичайно популярний жанр «вестерна»), які описували «Захід» у термінах індивідуалізму, фронтального насильства та жорсткої справедливості. Хоча тернерівське визначення фронтиру як «точки зустрічі варварства та цивілізації» сьогодні вже втратило свою наукову вартість (дослідники надають перевагу Латиморовому визначенню фронтиру як зони інтенсивної взаємодії різних культур), як «історичний міф» теза Тернера й надалі продовжує існувати і бути важливою складовою ідентичності та невичерпним джерелом націоналізму американців⁶. У професійному ж сенсі «теза про фронтір» є прикладом напрочуд продуктивного історико-географічного підходу, евристична цінність якої стимулювала дослідження фронтиру та пограничних територій багатьох епох і регіонів.

Цей переклад є першою україномовною публікацією Фредерика Джексона Тернера. Цікаво, що російський переклад збірки його статей з'явився теж зовсім нещодавно, в 2009 році⁷, через 89 років після оригінального видання 1920 року. Тернерові тексти досі були доступні лише вузькому колу спеціалістів. Маємо надію, що цей переклад дасть змогу ознайомитися з ними ширшій читацькій аудиторії.

Юлія КИСЛА

5 Тут варто уточнити, що картину Дж. Гаста (1872) знали переважно з репродукцій, зроблених Джорджем Кроффутом у 1873 році, які він активно друкував у своєму журналі *Croffutt's Western World* і «путівниках по Заходу» (Див.: *Croffutt G. A. Croffutt's New Overland Tourist and Pacific Coast Guide. Chicago, 1878*).

6 Чорновол І. С. Теорія компаративних фронтирів // *Регіональна історія України*. 2009. № 3. С. 46.

7 Тернер Ф. Дж. Фронтір в американской истории / Пер. с англ. А. И. Петренко. Москва: Весь мир, 2009. 304 с. Для порівняння, німецький переклад був опублікований через 62 роки, а французький – через 46 років після виходу в світ «російського Тернера». Див.: *Turner F. J. Die Grenze: Ihre Bedeutung in der amerikanischen Geschichte / Übersetzung von Ch. v. Cossel. Bremen-Horn, 1947; Turner F. J. La frontière dans l'histoire des États-Unis / Traduit par A. Rambert. Paris, 1963*.